

RECENZIJOS

Kari Liukkonen, *Baltisches im Finnischen*, Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia/Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 235, Helsinki, Finnisch-Ugrische Gesellschaft, 1999, 178.

Helsinkio universiteto slavistikos ir baltologijos katedroje dirbantis suomių kalbininkas Kari Liukkonenas domisi gana įvairiais baltų ir slavų kalbų istorinės gramatikos dalykais, tačiau bene daugiausiai jo laiko ir tyrinėtojo aistros tenka suomių kalbos baltiškiems skoliniams. Ši sritis tartum yra tapusi didžiuoju jo ieškojimų lauku, kuriam išžvalgyti reikia ne vien atkaklaus užsišpyrimo, pastabumo ar lakios vaizduotės, bet ir įdėmių gausios etimologinės literatūros studijų, nuolatinio gilinimosi į daugelį painių atskiro žodžio istorijos vingių ir, žinoma, gero teorinio ir praktinio tiriamų kalbų pažinimo. Kas bent kiek pažįsta Liukkona, turbūt galėtų patvirtinti, kad šių savybių jam netrūksta: jis puikiai moka abi baltų kalbas, turi sukaupęs baltistinę biblioteką, kokios dažnas galėtų pavydėti, ir nors šiaip nėra itin šnekus, apie daugelio suomių kalbos žodžių spėjamą baltišką kilmę galėtų kalbėti valandų valandas, jei tik pasitaikytų kantrus klausytojas. Jo knygos apie suomių kalbos baltizmus laukta tiek Suomijoje¹, tiek apskritai visur, kur domimasi

¹ Vienoje iš pirmųjų Liukkoneno knygos recenzijų rašoma: „Didžioji dalis pastaraisiais metais paskelbtų naujų etimologijų nurodė [suomių kalbos – R. V.] germaniškus skolinius ir senuosius indoeuropeizmus. Baltų kalbos liko skolinių tyrinėjimo užribyje, nors daug kam, bent jau tarp tyrinėtojų, buvo žinoma, kad santykiai su baltų kalbomis irgi intensyviai tiriama, ir Kario Liukkono ilgų metų darbo vaisių buvo karštai laukiama“ (žr. U.-M. Kulonen, *Balttilaisia lisiä suomen lainasanastossa* [Baltiški papildymai suomių kalbos skolinių žodyne], – Sananjalka, XLII, Turku, 2000,

aplank Baltijos jūrą gyvenančių tautų senaisiais ir naujųjų laikų kalbiniais ir kultūriniais ryšiais. Liukkoneno knyga bus lengvai prieinama ir nemokantiems suomių kalbos, nes parašyta vokiškai – tradicine lyginamosios kalbotyros kalba.

Knygoje „Suomių kalbos baltizmai“ aiškiai buvo taupoma vieta jos svorio centrui – šimto suomių kalbos žodžių kilmės aiškinimui, ir iš tiesų joje pasiūlytos etimologijos iš visos dviejų šimtų puslapių neturinčios knygos užima net šimtą keturiasdešimt keturis (15–158). Likę puslapiai šykštokai atseikėti priedams (literatūros sąrašui ir etimologizuotų žodžių rodyklei, 165–178), trumpai pratarnei, įvadui, santraukai ir baigiamajam žodžiui, arba tiksliau, apendiksui, kuriame trumpai išvardijamos autoriui knietinčios kai kurios suomių ir baltų kalbų gramatikos ir frazeologijos paralelės, pavyzdžiui, savo forma identiškos sintaksinės konstrukcijos su neveikiamuoju dalyviu, metaforiniai žodžių junginiai ir kt., plg. lie. *tinginio valgoma duona* ir tos pačios reikšmės suom. *laiskurin syömä leipä*; lie. *kiemo šluota* ‘kas bėgioja pakiemiais su paskalomis’, la. *ciema slota* ‘kas bastosi po kiemus’ ir suom. *dūrinys kylänluuta* (*kylä* ‘kaimas’, gen.sg. *kylän + luuta* ‘šluota’) ‘kas įkyri nuolatiniais apsilankymais, kasdieninis svečias’.

Žinoma, autoriaus valia pasirinkti, kas jo temai yra svarbūs ir kas – šalutiniai dalykai, o už siekį jais pernelyg neperkrauti knygos, matyt, reiktų tik pagirti. Vis dėlto manyčiau, kad turint galvoje skaitytojų ne finougristų interesus, šiai knygai būtų pravertusi bent jau išsami pavardžių rodyklė, kuri, man rodos, tiesiog būtina, nes joje nėra trumpos sistemingos apžvalgos, kas Pabaltijo finų etimologinėje literatūroje paskelbta apie baltizmus po bemaž kanoninėmis tapusių danų kalbininko Vilhelmo Thomseno (1890) ir suomio

247). Recenzijos autorė yra naujausio trijų tomų suomių kalbos etimologinio žodyno vyriausioji redaktorė, žr. Suomen sanojen alkuperä [Suomių kalbos žodžių kilmė], I–III, Helsinki, 1992–2000 (toliau nurodydama šį žodyną, vartosiu priimtą santrumpą SSA – R. V.).

Jalo Kalimos (1936) knygų pasirodymo. Turint prieš akis gana fragmentišką bendrą šios srities tyrinėjimų vaizdą, be pavardžių rodyklės nelengva orientuotis cituojamoje atskiro žodžio etimologijos literatūroje ir apskritai literatūros sąrašė, kuriame daugelio tekste minimų pavardžių iš viso nerasime, jeigu, tarkime, kas nors nėra nagrinėjama klausimais išleidęs knygos, o tik paskelbęs vieną ar daugiau straipsnių finougriškos periodikoje. Taip pat (vėl pirmiausia ne finougrištams) būtų parankiau, jei būtų buvusi įdėta išsami, o ne vien etimologizuotų žodžių rodyklė. Gerai sutvarkytas pagalbinis aparatas tokio pobūdžio knygai tikrai nebūtų pakenkęs, o vietos sutaupyti gal buvo galima, atsisakius kai kurių elementarių dalykų aiškinimo, nes skaitant vietomis susidaro įspūdis, kad autoriui svarbu pasakyti viską, ką žino apie baltų kalbas, tartum norėtų šalia nagrinėjamų dalykų pridėti ir baltų kalbotyros vadovėlių.

Baltistui (bent jau lietuviui), be abejonės, labai maloni autoriaus pagarba Kazimiero Jauniaus ir Kazimiero Būgos palikimui, tačiau jų nuopelnų baltiškų skolinių tyrinėjimui vis dėlto nevertėtų pernelyg sureikšminti ir juo labiau prikišti, pavyzdžiui, Olli Nuutinenui dėl to, kad jis 1984 m. suom. *hulas* 'išorinis pastato kampas; pastogė' baltiškos kilmės aiškinimą paskelbęs kaip „savo“ ir niekur nepaminėjęs, jog bene pirmasis į galimą suom. *hulas* ir lie. *šūlas* ryšį dėmesį buvo atkreipęs dar Jaunius. Tiesa, kad rankraštinis Jauniaus palikimas Vilniuje paskelbtas 1972 m., tačiau Suomijoje praktiškai neprieinamame leidinyje, o jei jis ir būtų buvęs prieinamas, geriausiu atveju Jaunius „Suomių-lietuvių kalbų etimologiniame žodynyje“ užfiksuotas suom. *hulas* ir lie. *šūlas* sugretinimas viso labo nebūtų galėjęs tyrinėtoją užvesti ant kelio, nes jokių paaiškinimų, kodėl suom. *hulas* laikytinas baltišku skoliniu, Jaunius nepateikė. Juk kildindamas, beje, gana rizikingai, suom. *aurinko* 'saulė' iš baltų bevardės giminės būdvardžio **aušringa* (Jaunius suom. *aurinko* siejo su lie. *aušrà*) arba suom. *haastaa* 'kalbėti, kalbėtis, pasakoti; iškviesti, mesti iššūkį' iš baltų **žāditi*, ir Liukkonenas kažin ar mano, kad šios etimologijos yra ne jo paties. Suprantama, kad jos ir nėra Jauniaus, nes likęs nebaigtas jo žodynelis veikiausiai yra sugretinimų sąrašas, o ne etimologinis darbas, kaip šiandien tokį įsivaizduojame. Iš baltistikos klasikų didesnę vertę Pabaltijo finų ir bal-

tų kalbų gretinamosioms studijoms, be abejonės, turi latvių kalbininko Janio Endzelyno darbai.

Ir klasikinę, ir šiuolaikinę baltistinę literatūrą latvių, lietuvių ir kitomis kalbomis Liukkonenas labai gerai pažįsta, tai matyti ne tik iš gausių nuorodų, bet ir apskritai iš viso dėstymo. Tačiau viskas, apie ką iki šiol čia kalbėta, recenzuojamos knygos atžvilgiu yra periferiniai dalykai, nes viso ko ašis, be abejonės, turėtų būti joje išdėstytos spėjama suomių kalbos baltizmų etimologijos.

Jas visas smulkiai išnagrinėti šioje recenzijoje vargiai įmanoma, nes stovint ant kito – tegu ir tos pačios jūros – kranto, sunkiau į kiekvieną atskirą etimologiją ir visas kartu pažvelgti „iš vidaus“, t. y. iš skolinį priėmusios kalbos istorijos perspektyvos. Vis dėlto smalsu pasižiūrėti, kokių mūsų protėvių žodžių, knygos autoriaus nuomone, galėjo prireikti jų kaimynams.

Daugumas Liukkoneno knygoje baltizmais laikomų suomių kalbos žodžių iš tikrųjų arba yra bendri visoms Pabaltijo finų kalboms, arba vartojami keliose iš jų². Rečiau pasitaiko, kad, be suomių kalbos, jų turi dar viena kuri šios grupės kalba, o tokie, kurie būtų vartojami vien suomių kalboje, iš viso knygos sąrašo sudaro gal kiek daugiau negu dešimt procentų, pvz.: *angervo* 'vingiorykštė, lanksva, Filipendula, Spirea', *aurinko* 'saulė', *irstas* 'palaidas, nedoras, ištvirkęs, amoralus', *juhta* 'kinkomas darbinis gyvulys', *lojo* 'ilgos kelioninės rogės, šlajos', *suunta* 'kryptis' ir kt. Daugelis Liukkoneno spėjamų baltizmų yra kasdieninėje

² Uralistikos (finougriškos) etimologinėje literatūroje skolinys paprastai laikomas tuo senesniu, kuo didesniame areale yra paplitęs, mat manoma, kad tokiu atveju jis buvo patekęs arba jau iki pirmojo Pabaltijo finų skilimo į vad. *ankstyvąją* Pabaltijo finų prokalbę, iš kurios atskilo samių, arba lapių, dialektas, arba vėliau – į vad. *vėlyvąją* prokalbę, iš kurios po antrojo skilimo išriedėjo visos dabartinės Pabaltijo finų kalbos. Taip pat dažniausiai laikomasi E. Niemineno ir kt. nuomonės, kad Pabaltijo finų baltizmai vėlyvučiu laikotarpiu daugiausiai yra patekę iš šiaurinio baltų, arba vad. senojo kuršių, dialekto (plačiau žr. P. Kallio, Vanhojen baltilaisten lainasanojen ajoittamisetä [Apie senųjų baltiškų skolinių datavimą], – Oekeeta asijoo. Commentationes Fenno-Ugricae in honorem Seppo Suhonen sexagenarii. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 228, Helsinki, 1998, 209–217).

bendrinės kalbos vartosenoje dažni, įprasti žodžiai, pavyzdžiui, jau minėti *aurinko* 'saulė', *haastaa* 'kalbėti, kalbėtis, pasakoti; išskiesti, mesti iššūkį', *harmaa* 'pilkas, žilas', *lampi* 'tvenkinys', *ranta* 'kran-tas', *räntä* 'dargana, dranga, šlapdriba', *suunta* 'kryptis'. Mažiau tėra retesnių, specifinės reikš-mės, ir vien iš tarmių bežinomų žodžių (*angervo* 'vingiorykštė, lanksva', *juhta* 'kinkomas darbinis gyvulys', *vaivero* 'viržinių klasės (Ericaceae) au-galas, Chamaedaphne calyculata'; tarm. *lojo* 'il-gos kelioninės rogės, šlajos', *päntä* 'didelė daugy-bė, būrys, pulkas, spiečius')³.

Pirmiausia apie kitų tyrinėtojų seniai ar nela-bai seniai skelbtas etimologijas, kurias „Suomių kalbos baltizmų“ autoriui rūpi patikslinti, pako-reguoti arba vietoj kurios nors pasiūlyti visai ki-tokį, gausia spėjamo baltiško šaltinio darybine ir semantine paradigma pagrįstą, įtikinamą savo pa-ties aiškinimą. Knygoje aptariama apie trisdešimt žodžių, kurių kilmę kada nors jau buvo bandyta aiškinti. Tokias etimologijas galėtume sąlygiškai pavadinti *tikslinamosiomis*.

Labiausiai pavykusiais patikslinimais laiky-čiau kitokį, negu tradicinis, Liukkoneno pasiū-lytą suomių kalbos skolinių *harmaa* 'pilkas, ži-las', *härkä* 'jautis, bulius', *tiine* 'dieni, turėsianti, vesianti (ppr. apie gyvulius)' baltiškąjį originalą. Papildytos gausiais, baltų kalbose (pirmiausia lie-tuvių) paliudytais, žodžių darybos modeliais pa-grįstais, susistemintais ir skrupulingai dokumen-tuotais faktais, šios etimologijos niekam nebe-turėtų kelti kokių nors didesnių dvejonų⁴.

Bendrą Pabaltijo finų kalbų (išskyrus vepsių ir lyvių) spalvos pavadinimą 'pilkas, žilas' (suom. *harmaa*) su lietuvių ir latvių kalbose išlikusiais *širmas*, *širvas*; *sirms* 'balsvas, pilkšvas, pilkas su maišytais tamsiais plaukais, žilas' siejo jau Thom-senas, tačiau vėlesniems baltizmų tyrinėtojams

³ Suomen kielen perussanakirja [Dabartinės suomių kalbos žodynas], I–III, Helsinki, 1995 (toliau – SKP).

⁴ SSA šių žodžių kilmė aiškinama nevienodai: *harmaa* laikomas patikimu baltizmu (I 143), *härkä* siejamas su bl. **žirgas*, lie. *žirgas*, la. *ziřgs*, pr. *sir-gis* abejojant dėl fonetinio ir reikšmės atitikimo (I 210), o apie *tiine* kilmę pasakyta, kad jį galbūt galima laikyti baltizmu (plg. *dieni*), jeigu įmano-ma įrodyti, kad skolinio forma laikotarpiu iki Pa-baltijo finų skilimo buvusi **teine*- (III 291).

abejonių kėlė nereguliarus baltų šaknies dvigar-sio ir substitutas, plg. kitus suomių k. baltizmus *hirvas* 'nekastruotas elnias; ragočius, elnių ir kt. raguotų žvėrių patinas' < prafin. **širvas* < bl. **šir-vas*; *hirvi* 'briedis, Alces alces' < prafin. **širve* < bl. **širvė*. Liukkonenas suomių *harmaa* originalu visai pagrįstai linkęs laikyti baltų **šarmā*. Šioje eti-mologijoje pateiktus lietuvių k. pavyzdžius dar bū-tų galima papildyti tam pačiam žodžių lizdui pri-derančiais *šar̃mas* 'šarma aptrauktas; pilkšvas, ži-las' bei kitą šaknies balsių kaitos laipsnį turinčiais vandenvardžiu *šer̃mis* (A. V a n a g a s, Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas, 1981, 329) ir iš-vestiniu veiksmažodžiu *šermóti* (LKŽ XIV 658), rodančiais, kad paveldėtą dėsningą šaknies bal-sių kaitą **šarm-* : **šerm-* : **širm-* išlaikę žodžiai lietuvių kalboje itin patikimai paliudyti (beje, **šarmā* yra ir suomių *harmaa* 'pilkas, žilas', ir *härmä* 'šerkšnas, šarma' šaltinis).

Visose Pabaltijo finų kalbose turimą bendrą jaučio pavadinimą (suom. *härkä*) fonetiškai iš tie-sų tiksliau būtų sieti ne su baltų **žirgas*, kaip iki šiol (SSA I 210), o su **žargā* ar **žargas*. Kad pa-našūs veiksmažodiniai dariniai galėjo turėti ir *no-men agentis* reikšmę, netiesiogiai rodo dabarti-nės lietuvių kalbos *išžargas* 'išsižergęs, išsiskėtęs' ir suprieveiksmėjusi forma, vartojama posakyje *eiti išžarga*.

Suomių būdvardis *tiine* 'dieni, turėsianti, ve-sianti (ppr. apie gyvulius)' turi atitikmenų viso-se Pabaltijo finų kalbose. Jo semantinis ryšys su lie. *dieni* buvo pastebėtas XX a. pradžioje, tačiau, pavyzdžiui, Kalimai kėlė abejonių fonetinis bal-tiško originalo ir spėjamo skolinio atitikimas⁵. Sa-vo įsitikinimą, kad suom. *tiine* esąs neabejotinas baltizmas, Liukkonenas grindžia argumentu apie pasitaikančią dvejopą bl. **ei* > lie., la. *ie* substitu-ciją (plg. suom. *seinä* 'siena' ir *liika* 'atliekamas, nereikalingas, virš normos'), o ją, savo ruožtu, ga-lėjęs lemti skirtingas skolinių perėmimo laikas. Aiškindamas suom. *tiine* kilmę, Liukkonenas at-kreipia dėmesį į lietuvių kalbos etimologinio žo-dyno autoriaus Ernsto Fraenklio nepastebėtą teisingą Būgos pastabą, kad lie. *dieni* esąs vėdi-nys iš *dienā* ir neturintis nieko bendra su skr. *dhenā*, *dhenū* 'milchend'.

⁵ J. K a l i m a, Itämerensuomalaisten kielten balttilaiset lainasanat [Pabaltijo finų kalbų baltišk-i skoliniai], Helsinki, 1936, 169.

Seniausiu suomių kalbos skolinių sluoksniu paprastai laikomi baltizmai, skoliniai iš germanų – antruoju pagal senumą, tačiau pastaruoju metu suomių kalbos priešistorės tyrinėjimuose, be lingvistinių, ėmus plačiau remtis ir archeologijos duomenimis, tradicinį požiūrį vengiama pernelyg subabsoluitinti⁶. Iš tiesų ne visada lengva patikimai nustatyti, iš katro šaltinio – baltiško ar germaniško – skolinys yra perimtas, ypač tada, kai skolinio originalas abiejuose gerai paliudytas ir dažnai pasirodo esąs bendras baltų ir germanų žodis, pavyzdžiui, tokie yra suomių kalbos skoliniai *parta* ‘barzda’, *ranta* ‘krantas, pakrantė’, *rauta* ‘geležis’⁷.

Jeigu skolinio garsinė sandara ir reikšmė leidžia jį laikyti tiek baltizmu, tiek germanizmu, žiūrima, į kokią leksinę žodžių grupę jis įeina. Mat suomių kalbos baltizmai ir germanizmai yra tartum pasiėmę skirtingus vaidmenis – vienu daugiau aptinkama vienokiose semantinėse grupėse, kitų – kitokiose. Tačiau papildomas argumentas, nusveriantis svarstyklių lėkštelę į baltiškos ar germaniškos kilmės pusę, gali būti abejojamo skolinio priklausymas tokiai grupei, kurioje vienu ar kitų yra daugiau. Pavyzdžiui, gamtos reiškinių, statybos, šeimos ir kt. terminų grupėse baltiškų skolinių persvara didesnė negu technikos ar visuomeninės sanklodos terminų grupėse. Štai kodėl Liukkonenas teisus, teigdamas, kad *ranta* greičiau pritampa prie baltizmo, o ne prie neabejotinų germanizmo, plg. kitus tos pačios semantinės grupės visuotinai pripažintus baltiškus skolinius: suom. *lahti* ‘įlanka’ (lie. *lañktis*), *meri* ‘jūra’ (lie. dgs. *mārės, mārīs*) ir pakankamai tikėtinus *järvi* ‘ežeras’ (lie. *jáura, jáura*) bei Liukkoneno baltizmu pagrįstai laikomą *lampi* ‘tvenkinys’ (lie. *klampà*). Gaila tik, kad tą patį argumentą, kuriuo grindė *ranta* baltišką kilmę, knygos autorius tarsi pamiršta, įrodinėdamas germanizmu laikomo suom. *rauta* ‘geležis’ baltišką pamatą. Tokie į akis greit krintantys

⁶ Plačiau apie tai žr.: K. Häkkinen, Suomalaisen esihistoria kielitieteen valossa [Suomių priešistorė kalbos mokslo požiūriu], Helsinki, 1996, 142–166; taip pat P. Kallio, Min. veik., 209–217.

⁷ SSA nurodoma, kad suom. skolinių *parta*, *ranta*, *rauta* šaltinis galįs būti ir baltiškas, ir germaniškas (o *parta* – dar ir slaviškas). Pirmenybė vis dėlto atiduodama germaniškai kilmei, *ranta* ir *rauta* laikomi neabejotiniais germanizmais (II 318, III 48, 57).

prieštaravimai nenorom gali pradėti kelti oponentų įtarimą, ar tik į baltų kalbų medžiagą įsijautęs tyrinėtojas nesiekia žūtbūt viską kildinti iš to, ką jis geriausiai pažįsta⁸.

Be suom. *harmaa, härkä, tiine, ranta* ir *rauta* baltiškojo šaltinio patikslinimo, Liukkonenas pasiūlo iš esmės naujas tokių suomių kalbos žodžių etimologijas: *ahingas* ‘žeberklas, perstekė’⁹, *ahven* ‘ešerys, Perca fluviatilis’ < bl. **ašmen, aika* ‘laikas’ < bl. **eiga* < **eigā, ehkä* ‘galbūt, turbūt, tikriausiai, ko gera’ < bl. **iž-gi, hinta* ‘kaina’ < bl. **žinta* (dalyvio neutr.), *ihme* ‘stebuklas, nuostabą keliantis dalykas’ < bl. **žin-m-is, irstas* ‘palaidas, ištvirkęs, nedoras, amoralus’ < bl. **irstants* arba *irstants* (lie. *irstas*), *juhta* ‘kinkomas darbinis gyvulus’ < bl. **jungta* (dalyvio neutr.), *jutta* ‘šikšninis jungo diržas’ < bl. **jungta* (dalyvio neutr.) arba *jungtā* (fem.), *kaikki* ‘visi, viskas’ < bl. **keikā* (fem.) / **keika* (neutr.), *kehdata* ‘nesigėdyti’, plg. lie. *kėkšti, kėkšė, puhdas* ‘švarus, grynas’ < bl. **puoštas, raaja* ‘anat. galūnė (ppr. gyvūno)’ < bl. **rankjā, ranne* ‘riešas’ < bl. **grandis*, tarm. *riitta* ‘rietuvė; šieno, šiaudų kupeta’ < bl. **reita*, plg. lie. *rieti* ‘krauti, dėti malkas’, *sampi* ‘Baltijos eršketas, Acipenser sturio’ < bl. **stambē, Suomi* ‘Suomija’ < bl. **stōmē, suunta* ‘kryptis’ < bl. **suntā, taa-ja* ‘tankus, dažnas’ < bl. **tankjā, varhainen* ‘anksytyvas’ < bl. **vāras*, plg. lie. *vōras* ‘labai senas’, *veli* ‘brolis’ < bl. **veljē* (jų kilmę kitaip yra bandę aiškinti ir kiti etimologai). Kiek kiekviena iš jų priimtina, be nuodugnaus apsvaistymo nesiimu pranašauti. Sąlygiškai jas būtų galima pavadinti *naujosiomis*.

⁸ J. Koivulehto, Merkillistä sananselitystä [Keistos etimologijos], – Tieteessä tapahtuu, I, Helsinki, 2001, 55; t. p. aut., Etymologie und Lehnwortforschung: ein Überblick um 2000, – Finnisch-ugrische Forschungen, LVI 1-3, Helsinki, 2001, 53-59. Recenzijų autorius žinomas kaip senųjų suomių kalbos skolinių (ypač germanizmo) tyrinėtojas, yra paskelbęs keletą baltiškų etimologijų.

⁹ Bendrinėje suomių kalboje *ahingas* nebevarojamas (SKP I). Jį pakeitė naujesnis tos pačios reikšmės skolinys *ahrain*, siejamas su r. *ostroga* (SSA I 54); *ahingas* dar Thomsenas siejo su lie. *ākstinas*, tačiau Liukkoneno nuomone, šis žodis kildintinas iš bl. **ašingas*, plg. lie. *ašnīs* ‘ašmenys, pavasarį dygstantis pasėlis’ ir produktyvią priesagą *-ingas* (Liukkonen 1999, 15 t.).

Vis dėlto norėčiau pasakyti, kad atmesdamas kai kurias iki šios knygos pasirodymo skelbtas etimologijas kaip „visiškai neįtikinamas“, Liukkone- nas ne visada į vietą pasiūlo daug patikimesnę. Atrodytų, kad taip yra atsitikę etimologizuojant suom. *hintä* ‘kaina’. Bandytą sieti šį žodį su lie- tuvių ir latvių ‘šimto’ pavadinimu ir kildinti iš bal- tiško šaltinio¹⁰ Liukkone- nas be išlygų atmeta ir pa- siūlo, jo manymu, visiškai tikslų šio skolinio origi- nalą – hipotetinę baltų pasyvinio būtojo laiko da- lyvio *neutrum* formą **žinta* ‘bekannt’. Hipotetinis (teoriškai įmanomas, bet silpnai paliudytas) ori- ginalas ir spėjamas skolinys fonetiškai čia idealiai atitinka vienas kitą, tačiau semantinių jų ryši vis dėl- to sunku be išlygų pripažinti. Kita vertus, kyla klausimas, kas nulėmė šio dalyvio leksikalizavimąsi (sudaiktavardėjimą) ir apskritai, kodėl labai vie- nas į kitą panašiais spėjama- is atvejais postu- luojama, kad skolinio prototipas vienąkart galė- jusi būti tik dalyvio *neutrum* forma (suom. *hintä* < bl. **žinta*), o kitąkart – jau arba *neutrum*, arba *fe- mininum*, plg. suom. *hintä* ‘kaina’ < bl. **žinta* ‘be- kannnt’, lie. *pažinta*; *hantā* ‘uodega’ < bl. **žengta* (neutr.) arba **žengtā* (fem.), lie. *žėngta*, *žengtā*?

Nenorom imi įtarti, kad autorius per savo spė- jamus baltiškus skolinius stengiasi aptikti kuo dau- giau išnykusios baltų daiktavardžio bevardės gi- minės pėdsakų ir galbūt taip viliasi įspėti į kapus nusineštą jos paslaptį. Pavyzdžiui, aiškindamas suom. *musta* ‘juodas’ kilmę (iš baltų veiksmažod- žio *mušti* pasyvinio būtojo laiko dalyvio *neutrum* **musta* arba **mušta*), cituoja suom. posakį *silmā on mustana* ‘pamušta akis, su mėlyne po akim’, t. y. nuo sumušimo pamėlynijusi, pajuodusi. Ka- dangi lie. *akis*, la. *acs* esą paliudyti kaip vyriško- sios giminės daiktavardžiai, daroma prielaida, kad akies pavadinimas iki *neutrum* išnykimo baltų kal- bose galėjęs priklausyti šiai kategorijai. Taip tar- tum ir pagrindžiamas formalusis suom. būdvar- džio *musta* ir jo baltiško prototipas **musta* / **muš- ta* ryšys, tačiau semantinis vis vien lieka neaiškus. Kol sumušimo žymė išnyksta, sumuštos vietos

¹⁰ E. Uotila, Hinnan suhteen: suomen *hin- ta* ja *suhta*, uusia lainoja Baltiasta [Dėl kainos: suom. *hintä* ir *suhta*, nauji skoliniai iš baltų], – Vi- rittäjä, II, 1990, 265–277 [perspausdinta kn.: E. Uotila, Selected Loans into Finnish and Bal- tic-Finnic (and Some Aspects of Finnish Gram- mar), Napoli, 2000].

spalva juk kinta, todėl ir keista, kam prireikė da- lyvio, o ne spalvą kaip apibendrintą pastovią daik- tų savybę žymincio būdvardžio, plg. suom. tarm. *haljakka*, priesagos *-kka* vedinys iš *halja* ‘blyškus; šviesiai pilkas; šviesmėlynis’ < bl. **žalja*, lie. *žā- lias*, la. *zařš*, pr. *saligan* (acc.sg); *harmaa* ‘pilkas’ < bl. **šarmā*, lie. *šarmā*; *keltainen*, priesagos *-inen* vedinys iš *kelta* < bl. **gelta*, lie. *geltas*, *geltōnas*; *geltā*, la. *dzeltens* (SSA I 132, 342)

Liukkone- no knygoje apskritai gana dažnai kaip spėjamo skolinio originalas nurodomi da- lyviai (dažniausiai – neveikiamųjų būtojo laiko *neutrum*), pvz.: *ensi* ‘pirmas; būsimas, ateinan- tis’ < bl. **enti* (act. fem.), jau minėti suom. *hintä* ‘kaina’ < bl. **žinta* ‘bekannt’, lie. *pažinta*; *hantā* ‘uodega’ < bl. **žengta* (pass. neutr.) arba **žengtā* (pass. fem.), lie. *žėngta*, *žengtā*, *musta* ‘juodas’ < bl. **musta* arba **mušta* (pass. neutr.), taip pat *ilta* ‘vakaras’ < bl. **ilgta* (pass. neutr.), *juhta* ‘kin- komas darbinis gyvulys’ < bl. **jungta* (pass. neutr.), *lyhyt* ‘trumpas’ < bl. **lūžusi* (act. fem.), *puhdas* ‘švarus, grynas’ < bl. **pōštas* arba **puoš- tas* (pass. mask.), *rāntā* ‘dargana, dranga, šlapdri- ba’ < **drengta* (pass. neutr.) ir kt. Negalima pasa- kyti, kad visus, išskyrus gal tik *juhta* ir galbūt *puh- das*, *rāntā*, fonetiškai ir semantiškai visiškai ne- prieštarinčiai galima susieti vieną su kitu.

Liukkone- nas yra gerai išstudijavęs baltų kal- bų garsų istoriją, ir tai padeda jam rasti arba re- konstruoti hipotetinę baltišką ekvivalentą aiškios etimologijos neturintiems suomių kalbos žo- džiams, kuriuos dėl kokių nors priežasčių (nebū- dingos garsų fonotaktikos, balsių harmonijos su- irimo ir pan.) galima įtarti esant pasiskolintus. De- ja, pasitaiko, kad žiūrint reguliaraus garsų kitimo dėsnų ir nustatytų baltų garsų substitucijos tai- syklių Pabaltijo finų kalbose, rekonstruojamas hi- potetinis, teoriškai įmanomas, bet visai nepaliu- dytas baltų žodis, todėl susidaro įspūdis, kad tyri- nėtojai išėities taškas yra jo spėjamas suomių kal- bos skolinys, o ne realūs baltų kalbų faktai, plg. *aurinko* ‘saulė’ < bl. **aušringa* (teorinė galimybė grindžiama teiginiu apie priesagos *-ingas* produk- tyvumą), *hauki* ‘lydeka, Esox lucius’ < bl. **šaukē* (vedinys iš veiksmažodžio *šauti*, kurio teorinis ti- kėtinas pastiprinamas darybine paralele *spē- kā*, *spēkas* iš *spēti*), *suo* ‘pelkė’ < bl. **stōjē*, plg. lie. *stōti*, la. *stāties* ir pan.

Taip kone jaunagramatiškai pasikliaujant bal- tų garsų kitimo dėsnų reguliarumu kartais jie kiek

per daug sureikšminami. Pavyzdžiui, vargu, ar pavieniai sporadiški atvejai, kada pozicijoje po *i* ir *u* paveldėtas baltų priebalsis *s* gali būti pakitęs į *š* (*maišas*, *aušrà*), leidžia be jokių abejonių rekonstruoti dubletinę veiksmažodžio *mūšti* šaknį **mus-* ir teigti, kad būtent ją turinčio veiksmažodžio pasyviniis būtojo laiko dalyvis buvęs suom. *musta* 'juodas' originalas.

Tačiau priekaištų dėl problemiško fonetinių sąsajų Liukkoneno knyga, man rodos, sulauks mažiau, negu dėl prieštaringo semantinio žodžių susiejimo ir sudėtingų reikšmės kitimo aiškinimų.

Dėl labai nutolusių spėjamo skolinio ir originalo reikšmių visai neįtikina Liukkoneno bandymas sieti suom. *veli*, gen.sg. *veljen* 'brolis' ir fonetiškai visai tikslų baltišką prototipą **veljē* (plg. lie. *velė*, *vėlė* ir vedinį *vėlinas*, *vėlnias*). Kadangi lie. *velė*, *vėlė* reiškia 'mirusiojo siela, žmogaus pavidalo būtybė, po mirties atsiskirianti nuo kūno', postuluoju hipotetinė semantinė raida, kuri esanti natūrali identiškų dvynių atveju: 'bekūnis mirusiojo pavidalas (šmėkla)' → 'mirusysis kaip antrininkas' → 'antrininkas' → 'brolis' (kodėl būtent brolis, o ne sesuo, juk nebūtinai abu dvyniai yra vyriškosios lyties?). Abejonių kelia ir knygoje nurodytos darybinės paralelės: jeigu *vėlinas* buvo pasidarytas iš *velė* pagal tą patį modelį, kaip ir *āvinas* iš *avis*, tai kodėl tada ne *vėlinas*, o *velė* tapo vyriškosios lyties kraujo giminės pavadinimo prototipu? Kodėl kiti giminystės terminai iš baltų buvo pasiskolinti be jokių sudėtingų reikšmės kitimo vingių, plg. *sisar* 'sesuo', *tytār* 'duktė', *morsian* 'nuotaka', o brolio pavadinimui reikėjo ypatingo aplinkinio kelio?¹¹ Gal dėl to, kad kerštingi mitiniai Eglės broliai su jos vyru žalčiu pasielgė visai ne kaip giminės?

Prie tos pačios semantinės grupės pritaptų ir suomių daugiskaitinis daiktavardis *hää* 'vestuvės', jeigu pavyktų patikimai įrodyti spėjamo skolinio ir baltiško originalo **žangā* semantinį atitikimą. Liukkoneno rekonstruojama pradinė *hää* reikšmė '(iškilmingas) žingsnis' ar 'žingsnio darymas' grindžiama ne tiek menkokai paliudyto lie. daiktavardžio *žanga* reikšme (jis galėtų būti ir veiksmažodžio *žeñgti*, ir būdvardžio *žangūs* abstraktas), kiek metaforiniu žodžių junginiu *žengti naują*

¹¹ Plg. bandymą suom. *veli* kilmę grįsti germanų kalbų faktais (SSA III 424: germ. **svelijō-*, sen. isl. dgs. *svilar*).

žingsnį gyvenime, kuris bendrais bruožais primena suom. posakį *astua avioon* 'įžengti į santuoką, susituokti'. Labai abejotina, kad tokie posakiai būtų didžiai archajiški (reikia juk atsižvelgti ir į apytikrą skolinimosi laiką), o be to, kodėl „naujas žingsnis gyvenime“ būtinai turi būti vestuvės? Kita vertus, gal čia ir būtų galima nurodyti tolimą semantinę paralelę su kitais lietuvių vedybų giminystės terminais, pavyzdžiui, *núotaka* ir kt., kurie siejasi su judėjimą reiškiančiu veiksmažodžiu *tekėti*, tačiau vargu ar iš jos būtų galima padaryti kokias nors patikimas išvadas dėl gana abejotinos suom. *hää* baltiškos kilmės.

Didelis semantinis atotrūkis tarp suom. *hiki* 'prakaitas' ir bl. **šikē* šio žodžio kildinimą iš baltiško šaltinio irgi daro labai abejotiną, nes lie. daiktavardžio *šikė* reikšmė 'smirdančios, dvokiančios kūno išskyros', kuria grindžiama ši sąsaja, visai nėra paliudyta. Knygoje nurodyti *šikė* 'šikinė, užpakalis, sėdynė', tarm. *stačiāšikė* 'skubūs darbai' tiesiogiai jokių 'išskyrų' nereiškia. Be to, kaip rodo vartosena, skirtingos, pasak autoriaus, „dvokiančios kūno išskyros“, veikia siejamos su priešingais reikšmės poliais, plg. *krvinu prakaitu uždirbo*, o *taip lengvai prašiko* 'sunkiai uždirbo, bet lengvai iššvaistė'.

Neįtikina ir suom. *maito* 'pienas' siejimas su bl. **maitā*, lie. *maitā* 'dvėseliena', tarm. 'maitinimasis', *maitas*, *maistas* 'tai, kuo mintama; valgis', pr. *maitāsnan* (acc. sg.) 'maitinimas'. Liukkonenas teigia, kad pirminė baltų žodžio **maitā* reikšmė buvusi 'maistas', tačiau žodį pasiskolinus finams, ten ji susiaurėjusi, t. y. prafin. **maita* ėmęs reikšti 'motinos pieną (maistą), kurį žinda kūdikis arba gyvūno jauniklis' (tokia reikšmė rekonstruojama, remiantis lietuvišku pasakymu *motinos krūtimis maitinamas kūdikis*), o vėliau, esą, žodis gavęs dar kitokią reikšmę 'tam tikras gėrimas'. Žinoma, netrumpame žodžio gyvenime gali pasitaikyti ir reikšmės siaurėjimo, ir naujo jos abstraktėjimo, tik truputį keista, kad kažkodėl nutylima, jog suomių *maito* nėra vienintelis šio „tam tikro gėrimo“ pavadinimas. Šalia jo vartojamas *piimā* 'rūgpienis', kuris tarmėse taip pat gali reikšti 'pienas' (SSA II 355¹²). Ir lietuvių kalboje **maitā* nebuvo

¹² Plg. ten pat minimą problemišką bandymą sieti suom. *piimā* su seną ide. šaknį išlaikiusiu ir gerai paliudytu lie. veiksmažodžiu *pýti* ir jo vediniais.

vienintelis paveldėtas 'maisto' pavadinimas. Šalia *maità* ir seno priesagos *-t-* vedinio *maistas* (*mīsti*, *maitinti*, *maitintis*) buvo dar ir *pėnas* (*penėti*, *penėtis*, *penauti*, *penédinti*), plg. *Jisai duost peną visokiam kūnui. Penėjo jį pieneliu. Savim (krūtimi) nepenėjau [vaiko]* (LKŽ IX 779–780, 782–783; iš LKŽ pavyzdžių netgi atrodytų, kad bent jau senuosiuose raštuose *pėnas*, *penėti* reikšme 'maistas, maitinti' buvo įprastesni negu *maistas*, *maitinti* ar specifinę reikšmę gaunanti *maità*).

Be vykusiai patikslintų etimologijų ir tokių, kuriose dar nemaža fonologinės garsų adaptacijos ir semantinės žodžių raidos painiavos, be drąsių, tačiau platesnės profesionalios diskusijos reikalingų hipotezių, Liukkoneno knygoje „Suomių kalbos baltizmai“ įtikinamai, pakankamai paprastai, be sudėtingų reikšmės pasikeitimo postulavimų ar vien teoriškai galimų nepaliudytų konstruktyvų įrodoma, kad kai kurie iki šiol patikimo savo reikšmės paaiškinimo neturėję suomių kalbos žodžiai yra niekieno nepastebėti (arba beveik nepastebėti) baltizmai. Galima manyti, kad tokie yra: suom. *haastaa* 'kalbėti, kalbėtis, pasakoti; iškviešti, mesti iššūkį' (plg. lie. tarm. *žosti*, *žostu* 'sakyti'; *išžasti*, *išžandù* 'ištartį'), *haitta* 'trūkumas; trukdis; gedimas; žala, nuostolis' (plg. lie. *žaidà*), *keinu* 'sūpynės' (plg. lie. *geinys*, *geinė*)¹³, *kuohu* 'goža, bangų mūša' (plg. lie. *góža*), *lampi* 'tvenkinys' (plg. lie. *klampà*, *Klañpè*), tarm. *lojo* 'kelioninės rogės, šlajos' (plg. lie. *šlājos*), *lumme* 'vandens lelija, Nymphaea; lūgnė, Nuphar' (plg. lie. *lugmiai*), *sarana* 'durų ar lango vyris; sąnara; tech. lankstas' (plg. lie. *sánara*), *sampi* 'Baltijos eršketas, Acipenser sturio' (plg. lie. *stambi*), *tuore* 'šviežias, naujas' (plg. lie. *dorà*), *vaivero* 'viržinių klasės (Ericaceae) augalas, Chamaedaphne calyculata' (plg. lie. *vaivóras* 'Vaccinium uliginosum')¹⁴. Su nedidelėm išlygom labai tikėtina, kad ir *rāntā* 'dargana, dranga, šlapdriba' (plg.

¹³ Apie šį žodį kitose finų kalbose žr. L. V a b a, Gibt es ein baltisches Fragment im estnischen Wortschatz der Waldimkerei? – *Linguistica Uralica*, XXVI 3, Tallinn, 1990, 173–179; R. E c k e r t, Baltisch-slawisch-finnougrische Entsprechungen im Wortschatz der Waldimkerei, – *Finnisch-ugrische Forschungen*, LIV 1–2, Helsinki, 160.

¹⁴ Plg. U.-M. K u l o n e n pastabą: „*vaivero* etimologų beveik nenagrinėtas, nes kaip mažas kuklus augalėlis jis kartu su kitais mažais, pavyzdžiui, *vaivaiskoivu* 'beržas keružis', savaime buvo įtrauktas į žodžio *vaiva* lizdą“ (min. veik., 250).

lie. *dreñgta*, *dreñgti*), *taaja* 'tankus, dažnas' (< bl. **tankjā*, plg. lie. *tánki*, gen. sg. *tankiōs*) yra baltizmai. Kai kas gal pastebės ir daugiau.

Liukkoneno „Suomių kalbos baltizmai“ yra iš tų knygų, kurios kelia įvairių klausimų ir provokuoja diskusiją. Joje pateiktas įspūdingas visiškai naujų ir gana netikėtų etimologijų skaičius, ir galime turėti vilties, kad dabar apie 110–120 svyruojantį patikimų senųjų baltiškų suomių kalbos skolinių būrį papildys tie, kuriuos šios knygos autoriui pavyko neprieštaringai ir įtikinamai įrodyti.

Etimologiniai tyrinėjimai netektų savo patrauklumo ir intrigos, jeigu kiekviena nauja knyga vienu mostu nubrauktų beveik visus klausukus. Neįmintų mįslių visada buvo ir bus, tad lieka palinkėti, kad ši knyga sulauktų įdomių ir vaisingų diskusijų ir kad diskutuojančios pusės viena kitą išgirstų ir suprastų¹⁵.

Regina Venckutė

William R. Schmalstieg, *The Historical Morphology of the Baltic Verb*, Washington D.C. [2000], 446 (Journal of Indo-European Studies Monograph No. 37.)

Reading a book or article by Prof. Schmalstieg is always a rewarding experience, and the present *Historical Morphology of the Baltic Verb* is not an exception to this rule. The title of the book suggests that we are dealing with a synthesis of the author's investigations into the historical morphology of the Baltic verb, part of which are undoubtedly well known to the readers of this journal. To a certain extent, this is actually the case, but the term 'synthesis' suggests a more or less systematic treatise, which would not be an accurate description of Prof. Schmalstieg's rather loosely structured book. The author intermingles echoes of his extensive reading with reflections of his own, and often no conclusion is offered, or it is not clear whether a conclusion is being offered or not. The reviewer is therefore often at a

¹⁵ J. J a n h u n e n, Etymologian menetelmistä [Apie etimologijos metodą], – *Tieteessä tapahtuu*, II, Helsinki, 2001, 49–50; O. N i k k i l ä, Fragwürdige Lehnwortforschung, – *Finnisch-ugrische Forschungen*, LVI 1–3, Helsinki, 2001, 394–403.